

Plan :

1. Tədqiqatın metodoloji əsasları
2. Pedaqoji tədqiqatlarda sosioloji metodlardan istifadə
3. Azərbaycanca elmi adların və elmi dərəcələrin verilmə tarixi
4. Müşahidə tədqiqat metodu kimi
5. Dissertasiya mövzusunun seçilməsi
6. Pedaqoji tədqiqat metodlarının təsnifatı
7. Yenilikçi novatr müəllim
8. Elmi dərəcə və elmi adların yaranma tarixi
9. Pedaqoji eksperiment
10. Təhsil qanunda magistr dərəcələrinin verilməsi qaydası

Elmin digər sahələrində olduğu kimi, pedaqogika üzrə tədqiqatlar da metodoloji əsasla istinad edir, ondan istiqamət alır. Bunsuz pedaqogikanı müvəffəqiyyətlə inkişaf etdirmək olmaz. Hər bir didaktik, metodik axtarışlar metodoloji əsasla idarə olunur. Bir sözlə, metodologiyaya əsaslanmadan həqiqi elmi tədqiqat aparmaq mümkün deyil. Adətən, təhsil konsepsiyası, təhsil qanunu, hökumətin təhsil, gənc nəslin tərbiyəsi haqqında qərar və sərəncamları, dialektik materialist fəlsəfə, idrak nəzəriyyəsi, görkəmli nəzəriyyəçi pedaqoq və psixoloqların fundamental əsərləri pedaqoji tədqiqatların metodoloji əsasları hesab edilir.

“Metodologiya” yunan dilində “metodlar haqqında elm” deməkdir. Metodologiya anlayışının hamı tərəfindən qəbul olunmuş tərif yoxdur. Pedaqoji ədəbiyyatda metodologiya bəzən tədqiqatın metodik priyomlarının məcmusu, bəzən xarici aləm haqqında biliklərin əldə edilmə qaydaları, aləmin dərk olunması və yeniləşdirilməsi metodları haqqında nəzəriyyə hesab olunur. Əslində çox geniş məzmunu malik olan metodologiya rəhbər prinsiplərə istinad edən elmi tədqiqatların silahı, elmi təhlilin və sintezin tələblərinin yerinə yetirilməsinin konkret vasitəsi rolunu oynayan nəzəri biliklər sistemidir. Pedaqoji metodologiya elmi-pedaqoji tədqiqatların əsas qaydaları, quruluşu, funksiyaları və metodları haqqında təlimdir.

Pedaqoji tədqiqatların metodologiyası pedaqoji nəzəriyyənin əsas qaydaları, pedaqoji hadisələrə yanaşmanın prinsipləri və onların tədqiqat metodları, həmçinin biliklərin tərbiyə, təlim, təhsil təcrübəsinə tətbiqi haqqında biliklər sistemidir.

“Pedaqoji tədqiqatların metodologiyası” dedikdə, hər hansı pedaqoji problemin tədqiqatının əsasına qoyulmuş ümumi prinsipial başlanğıc vəziyyət başa düşülür. Pedaqogikada metodologiyaya pedaqoji gerçəkliyin, yəni pedaqoji fakt, hadisə və proseslərin dərk edilməsi və dəyişdirilməsi haqqında nəzəri müddəaların məcmusu kimi baxılır... Mürəkkəb sistem olan metodologiyanın səviyyələri arasında müəyyən asılılıq mövcuddur. Bu zaman fəlsəfi səviyyə metodoloji əsas kimi çıxış edir, varlığın dərk olunması və dəyişdirilməsi prosesində dünyagörüşü rolunu oynayır.

Metodologiyanın nəzəri tərəfi elmi axtarışın başlanğıc mühakiməsi kimi əsas pedaqoji qanunauyğunluqların müəyyənləşdirilməsi ilə əlaqədardır. O, pedaqoji tədqiqatın hansı fəlsəfi, elmsünaslıq, bioloji və psixoloji ideyalarda qurulduğunu müəyyənləşdirən dünyagörüşü funksiyasını daxil edir, alınmış nəticəni izah edir, nəticə çıxarır. Metodologiyanın normativ tərəfi pedaqoji obyektlərə yanaşmanın ümumi prinsiplərinin öyrənilməsi, elmi-pedaqoji tədqiqatların ümumi və xüsusi metod və priyomlarının sistemidir. Metodologiyaya görə, idrak metodlarının əsasında təbiət və cəmiyyətin obyektiv qanunları durur. İdrak metodu yalnız gerçəkliyin obyektiv

qanunlarını əks etdirdikdə elmi metod olur. Məhz elmi tədqiqat metodlarından istifadə etməklə biz biliyimizi artırırıq. Biz ətraf aləmdəki bir çox şeylərin strukturu və hərəkət tərzini haqqında məlumata bələd olmadan idrakda və təcrübədə yeni nəticələrin əldə edilməsi üçün ona yanaşma metoduna yiyələnmə bilmərik. Biz müəyyən biliklərə yiyələndikdən sonra həmin biliklərin nə vaxt nisbətən tamamlanmış sistemə düşəcəyini gözləmədən yeni biliklər və nəticələr əldə etmək üçün onu tez tətbiq etməyə cəhd göstəririk. Unutmaq olmaz ki, yalnız nəticə deyil, ona aparən yol da real olmalıdır .

Pedaqoji tədqiqatların metodoloji əsası didaktikanın, tərbiyə nəzəriyyəsinin yaradıcı rolunun artmasına – elmi biliklərin sürətlə inkişafına, texnologiya və metodların yeniləşməsinə, yeni yanaşmanın tətbiqinə, pedaqoji prosesdə inteqrasiya və differensiyanın nəzərə alınmasına geniş imkanlar yaradır. Beləliklə, düzgün müəyyən edilmiş metodoloji əsasın köməyi ilə pedaqoji prosesdəki gizli, qapalı, dərin, çətin, rəngarəng, mürəkkəb komplekslər həll olunur. Nəticədə insanın bir şəxsiyyət kimi formalaşması təmin olunur. Bu gün hərtərəfli, dərin pedaqoji tədqiqatların elmi nəticələri təhsilimizin uğurla inkişafına və dünya təhsil sistemində müvəffəqiyyətlə inteqrasiya olunmasına xidmət edə bilər.

Metodologiyanın ən fundamental problemi pedaqogikanın predmetinin və pedaqoji hadisələrin dərk olunması məntiqinin müəyyənləşdirilməsidir. Pedaqogikanın metodologiyası ilə tədqiqatın əsas problematikasını dəqiq müəyyənləşdirmək, metodoloji biliklərin obyekt və predmetinin məzmununu hərtərəfli əks etdirmək lazımdır. Elmi idrakın vacib sahəsi sayılan metodologiyanın obyekt olan elmi-tədqiqat prosesi isə biliyə yiyələnmə və onun praktik tətbiqi qaydasıdır. Metodologiyaya istinad etmək şəxsiyyətin inkişafının, yeni insanın formalaşmasının qanunauyğunluqlarına müvafiq olaraq onun idrakını inkişaf etdirməyə, tərbiyəsini lazımi səviyyədə qurmağa imkan verir.

Pedaqoji tədqiqatın metodologiyası tədqiqatın məqsədinə və məzmununa uyğun formalaşdırılmalıdır.

PEDAQOJİ TƏDQIQATLARDAN SOSIOLOJİ METODLARDAN İSTİFADƏ

Pedaqoji tətqiqatın gedişində bəzən sosial həyatda baş verən kütləvi hadisələr haqqında dəqiq empirik material toplamağa ehtiyac hiss edilir. Belə hallarda tətqiqatçı sosioloji metoda müraciət etməli olur .

Pedaqogika və sosiologiya arasında əlaqələr aşağıdakı xətlər üzrə inkişaf edir: istər pedaqogika, istərsə də sosiologiya öyrənmə obyektində, anlayış aparatında, tətqiqat metodlarında ümumilik təşkil edir.

Sosial metodlardan istifadə edərkən daha çox ilkin məlumat toplanır. Pedaqoqlar sorğunun köməyi ilə şagird, müəllim və valideynlərin fəaliyyətini öyrənirlər. Pedaqoji elmlər doktoru N.V.Kuzmina sosial metodlara aşağıdakıları daxil edir : **1.** Sorğu metodu; **2.** İntervü; **3.** Qiymətləndirmə; **4.** Özünü qiymətləndirmə; **5.** Cüt müqayisə .

Sorğu – pedaqogikanın mühüm tətqiqat metodlarından biridir. Çox zaman didaktik sorğulara müraciət olunur. Şagirdlər suallara cavab verərək, yaxud ayrı-ayrı fikirlərə münasibətlərini müəyyənləşdirərək, öz qənaətlərini bildirir, öz əhvalları, müxtəlif vəziyyətlərdə mümkün davranış, ətrafdakılarla qarşılıqlı münasibətlər barədə məlumat verirlər. Bu metod suallara yazılı və şifahi müraciəti əsas götürür. Təlim prosesində sorğu ikitərəfli və çoxtərəfli ünsiyyətin çox mühüm formalarından biridir. Yuxarıda qeyd olunan sorğu növləri arasında prinsipial əhəmiyyətli fərq yoxdur. Bir halda bu, yazılı, qiyabi sorğu; digər halda – şifahi, əyani sorğu olur. Sorğu şifahi və yazılı formada aparılır. Şifahi sorğu müşahidə və intervü, yazılı sorğu isə anket sorğusu şəklində həyata keçirilir. Sorğunun köməyi ilə informasiya toplanır. Şifahi sorğu aparılarkən müəllim, yaxud tətqiqatçı şagirdlərlə bilavasitə ünsiyyətə girə bilir, onların cavablarını eşidir, yol verdikləri səhvləri aşkara çıxarır. Ehtiyac yarandıqda müəllim, tərbiyəçi, tətqiqatçı məktəblilərə istiqamət vermək, sualı başqa şəkildə qoymaq imkanına malik olur. Hətta əlavə ehtiyac yarandıqda müəllim, tərbiyəçi, tətqiqatçı məktəblilərə istiqamət vermək, sualı başqa şəkildə qoymaq imkanına malik olur. Hətta əlavə suallar vermək də mümkündür. Yazılı sorğuda çox zaman belə şərait yaranmır. İzahat sorğu anketləri paylanarkən aparılır. Pedaqoji ədəbiyyatda sorğu metodunun müsahibə, intervü və anketləşdirmə kimi növlərinə rast gəlinir.

Müsahibə metodu. Qabaqcadan düşünülmüş və təxmini formalaşdırılmış sualların köməyi ilə yoxlanılanlarla bilavasitə canlı söhbətin rolu böyükdür. Müsahibə fərdi, qrup halında və kollektiv olur. Müsahibə intervüdən (birtərəfli söhbət olub, təşəbbüskar sual verir, müsahib cavab verir) onunla fərqlənir ki, ikitərəfli əlaqənin və qarşılıqlı rəğbətin bərqərar olmasını nəzərdə tutur. Müsahibə metodu uşaqların maraqlarını, onların təsəvvürlərini, münasibətlərini, mühakimələrini müəyyən etməyə, həyatın bu və ya digər təzahürünü qiymətləndirməyə kömək göstərir. Müsahibə müəllimə, valideynə,

tərbiyəçiyə, tədqiqatçıya pedaqoji prosesin mühiyyətinə daha dərindən nüfuz etməyə toplanmış materialların başa düşülməsinə və qiymətləndirilməsinə, müşahidə materiallarından təshihlərin aparılmasına imkan verir. Müsahibəni aparmaq üçün məqsədi müəyyən etmək, proqram hazırlamaq, sualları (bilavasitə və bilavasitə) və onların ardıcılığını fikirləşmək lazımdır. Müsahibə metodundan istifadə zamanı: ilk növbədə müsahibədən əvvəl veriləcək suallar və onların ardıcılığı barədə fikirləşməli, müsahibəyə cəlb ediləcək şəxslərlə ünsiyyət yaradılmalı, suallara cavab alınan cavablar yadda saxlanılmalı, sonradan bu cavabları hafizədə canlandıraraq yazmaq və təhlil etmək məqsədəuyğundur. Pedaqoji təcrübədə didaktik müsahibələrə daha geniş yer ayrılır. Müsahibə bir tərəfdən təlimin metodu, digər tərəfdən məktəbli şəxsiyyətinin öyrənilməsi üsulu kimi özünü göstərir. Müsahibənin həm də tərbiyəvi rolu vardır. Eyni zamanda müsahibə psixoloji-pedaqoji qanunauyğunluqların və şəxsiyyətin xüsusiyyətlərinin tədqiqində fakt və zəruri məlumatların meydana çıxarılmasına kömək göstərir. Müsahibənin uğurlu aparılması müəllimin təcrübəsindən, xüsusən onun pedaqoji və psixoloji hazırlığından, nəzəri biliklərinin səviyyəsindən və əlbəttə, müsahibəni aparmaq bacarığından çox asılıdır. Şübhəsiz, müsahibəyə cəlb olunan məktəblilərin şəxsi keyfiyyətləri və idraki qabiliyyətləri diqqət mərkəzinə gətirilməlidir. Onlar nə qədər qapalı, yaxud səmimidirlər, müəllimə görülən işə inamları var, yaxud yoxdur və s. bu kimi məsələlər az əhəmiyyət daşıyır. Müəllim müsahibə ilə bağlı hazırlıq işləri görməli, hansı problemlərə necə diqqət yetirəcəyini, hansı sualları verəcəyini aydın təsəvvür etməlidir. Müsahibənin üstünlüyü bundan ibarətdir ki, o, həyati vəziyyətlərə yaxın olur, onu qeyri-formal şəraitdə aparmaq mümkündür. Ona görə də hər hansı anketi doldurmaqdan boyun qaçıran məktəblilə həvəslə özləri haqda şifahi məlumat verirlər. Müsahibə şagirdin reaksiyasını müşahidə etməyə şərait yaradır. Nəticədə bəzən cavabın özündən daha çox məktəblinin reaksiyası daha məlumatverici (məlumat mənbəyi mənasında) olur. Metodun qüsurlu tərəfi odur ki, qeyd götürmək, müsahibənin nəticələrini kəmiyyətcə izləmək çətinlik törədir. Məktəblilərin yanında qeyd aparmaq məqsədəuyğun deyildir. Cavablar yaddaşa köçürülməli, sonradan xatırlanıb yazılmalı və təhlil edilməlidir.

İntervü - müsahibə metoduna yaxın bir metoddur. Bu metod pedaqogikaya sosioloji tədqiqatlardan gətirilmişdir. Təbii, sərbəst formada həyata keçirilən müsahibə metodundan fərqli olaraq, intervü zamanı müəllim, tərbiyəçi, yaxud tədqiqatçı əvvəlcədən nəzərdə tutulmuş sualları müəyyən ardıcılıqla verir və müsahibənin cavablarını yazır. Intervü, adətən anket sorğusundan əvvəl aparılır. Anket hazırlandıqdan sonra onun səmərəliliyi intervü vasitəsilə yoxlanılır, intervü fərdi,

yaxud qrupla təşkil olunur. Qrup halında intervü məktəblilər və onların təhsil aldıkları sinfin müəllimləri, məktəb ictimai təşkilatlarının rəhbərləri, həmçinin valideynlər və şagirdlərlə və b. ilə keçirilə bilər.

Anketləşdirmə. Anketləşdirmə metodu mahiyyəti etibarilə müsahibə metodunun yazılı şəklidir. Bu metodun tətbiqində başlıca məsələ anketin məzmunlu, dəqiq tərtib edilməsidir. Anketləşdirmə müsahibəyə nisbətən sərt məntiqi konstruksiyaya malikdir. Anket üçün suallar əvvəlcədən seçilir və mümkün olan yazılı cavablar da müəyyənləşdirilir. Anket sorğusu həmişə eksperimentatorun respondentlərlə üzbəüz ünsiyyətdə olmasını tələb etmir. Bu metod tədqiqata daha çox şagirdi cəlb etmək imkanı verir. Anketləşdirmə ehtimallara əsaslanır. Tədqiqatın məqsədinə uyğun verilən suallara şagirdlərin cavabları təhlil olunur, kütləvi materialla ilkin tanışlıq həyata keçirilir. Hazırda pedaqoji tədqiqatlarda açıq və gizli, adlı və adsız və s. anket sorğularından istifadə olunur.

Anket sorğusu müstəqil tədqiqat metodu olmaqla yanaşı, həm də digər tədqiqat metodlarına xidmət edir. Anketdə mahiyyət yaxşı açılmalı, o, cavab verənin işini asanlaşdırmalıdır. Hər bir suala yazılı şəkildə birmənalı dəqiq cavab vermək imkanı təmin edilməlidir. Anket tədqiqatın fərziyyəsi ilə əlaqədar informasiyaların alınmasına xidmət etdiyindən məqsədyönlü və dəqiq olmalıdır. Anketdə şagirdlərin (respondentlərin) diqqətini yayındıran, mənfi emosiya yaradan ikincidərəcəli, o qədər də əhəmiyyətli olmayan yüngül epizodik məsələlərə yer verilməməlidir. Sual elə qoyulmalıdır ki, respondentlər əsaslandırılmış şəkildə axtarılan informasiyanı tapa bilsinlər. Anket tərtib edərkən respondentlərin həmin suallara dəqiq elmi cavab verə bilib-bilməyəcəkləri, onların ürəkdən cavab verib-verməyəcəkləri, sualların onların əhval-ruhiyyəsinə necə təsir edəcəyi nəzərə alınmalıdır. Anketdə qapalı və açıq suallar verilir. Anketdə hər hansı suala mümkün olan cavabın bütün variantları əhatə olunursa, sual qapalı hesab olunur. Bu zaman təklif olunan bir sıra formalaşdırılmış sualdan bir və ya bir neçə cavabın seçilməsi nəzərdə tutulur. Belə sualla rastlaşan respondent öz biliyinə uyğun variantı seçir. Qapalı anketin suallarında tədqiqatçı seçimi əvvəlcədən qoyulmuş cavab variantlarının sayı ilə məhdudlaşdırılır. Açıq sualda cavabların xarakteri, sayı, növləri və formaları əvvəlcədən nəzərdə tutulmur. Standart olmayan belə intervüdə yalnız açıq suallardan istifadə olunur. Açıq suallar o qədər də dərin düşüncə, ciddi araşdırma tələb etmir. Ona görə də respondentlər açıq suallara daha böyük həvəslə cavab verir. Bu zaman çətin sualdan qaçmaq, cavab verməkdən yayınmaq imkanı olur.

Anketləşdirmə tədqiqat obyektini ölçmə, qiymətləndirmə vasitəsi rolunda da çıxış edir. Hər hansı tədqiqat metodu kimi anketləşməni də universal hesab etmək olmaz. Bu metod bəzən həlledici, bəzən köməkçi rol oynayır, bəzən isə heç lazım olmur.

Qiymətləndirmə – pedaqoji faktların ayrı-ayrı əlamətlərini rəqəm göstəriciləri ilə əvəz etməyə imkan verir. Pedaqoji faktların müvafiq əlamətləri rəqəm göstəriciləri ilə ifadə olunduqda diqqətdən yayınacaq qanunauyğunluğu tapmaq asandır.

AZƏRBAYCANDA ELMİ ADLARIN VƏ ELMİ DƏRƏCƏLƏRİN VERİLMƏ TARİXİ

Azərbaycanda elmi dərəcələrin və elmi adların verilməsi sahəsində kifayət qədər zəngin təcrübə qazanılmışdır.

Azərbaycanda elmi və elmi – pedaqoji kadr hazırlığının ilkin mərhələsi XX əsrin 20-ci illərinə təsadüf edir. 1926-cı ilin may ayında Azərbaycan KP MK Xalq Maarif Komissarlığına respublikanın ali məktəblərində aspirantura təşkil etməyi tapşırırdı. Bu dövrdə elmi kadr hazırlığının qaydasını, formalarını və müddətini qəti müəyyən edən normativ sənəd yox idi. “Elmi əməkdaş”, “elmi işçi”, “aspirant” kimi anlayışlar arasında dəqiq fərq qoyulmamışdı. İlk dəfə ADU- da və Azərbaycan Politexnik İnstitutunda aspirantura şöbələri yaradıldı. 1929-cu ilin may ayının 18-də respublika XMK nəzdində Dövlət Elmi Şurası elmi işçilər hazırlamaq üçün “Əsasnamə” təsdiq edildi. Bu əsasnamədə göstərilirdi ki, aspiranturada təhsil müddəti 3 ildir. Aspirant həmin müddət ərzində elmi işini hazırlamalı və fakültənin açıq iclasında onu müdafiə etməlidir. Aspirant elmi işlə yanaşı , təhsil illərində rus dilini. Həm də milliyətindən asılı olmayaraq xarici dillərdən birini öyrənməlidir.

SSRİ AAK-ı 1992-ci ilə kimi Azərbaycanın ali məktəb və elmi-tədqiqat institutları Elmi Şuralarının qərarına əsasən alimlik dərəcələrini təsdiq etmiş, elmi-pedaqoji kadrların attestasiya şuralarının fəaliyyətinə nəzarət etmiş , respublikamızda yaranan şuralara doktorluq və namizədlik dissertasiyalarını müdafiə etmək hüququ vermiş, onların tərkibini təsdiq etmişdir. Hazırda bu işi Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyası həyata keçirir. Azərbaycanda elmi və elmi-pedaqoji kadr hazırlığında yaranmış ənənə hələ də saxlanılır. Avropa ölkələrindən fərqli olaraq yüksək elmi ad almaq üçün iki dəfə dissertasiya müdafiə etmək tələb olunur.

Respublikamızda ikipilləli ali təhsil sisteminə keçid böyük miqyaslı və mühüm əhəmiyyətli dəyişkənliyə səbəb oldu. İkipilləli mütəxəssis hazırlığının birinci pilləsində məzunlara “bakalavr” ali peşə-ixtisas dərəcəsi, ikinci pillənin məzunlarına “magistr” ali peşə-ixtisa dərəcəsi, pillələrə bölünməyən ixtisaslar üzrə təhsilini başa vuran məzunlara isə ali ixtisas dərəcəsi verilir.

Azərbaycan Respublikasının “Təhsil Qanunu”nun yeni lahiyəsinə görə , ali məktəb təhsilindən sonrakı təhsil doktoranturada həyata keçirilir . Müvafiq elmi dərəcələrin alınması doktorantura yolu ilə həyata keçirilir.

Azərbaycan Respublikasında aşağıdakı elmi dərəcələr müəyyənləşdirilmişdir:

- fəlsəfə doktoru
- elmlər doktoru

Elmi dərəcələrin və elmi adların verilməsi qaydaları haqqında “Əsasnamə” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2003-cü il 21 fevral tarixli fərmanı ilə təsdiq edilmiş, 2008-ci il 5 iyun tarixli 769 №-li və 2011-ci il 15 fevral tarixli 381 №-li Fərmanları ilə əlavələr və dəyişikliklər edilmişdir.

- 1.** Bu Əsasnamə elmi və elmi-pedaqoji işçilərin peşəkarlıq səviyyələrinin qiymətləndirilməsinin hüquqi əsaslarını müəyyən edir, elmi dərəcələrin (fəlsəfə doktoru, elmlər doktoru) və elmi adların (dosent, professor) verilməsi məsələlərini tənzimləyir.
- 2.** Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi ali təhsili və ya magistr dərəcəsi, elmlər doktoru elmi dərəcəsi isə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi olan iddiaçılara müvafiq olaraq fəlsəfə doktoru və elmlər doktoru dissertasiyalarının müdafiəsindən sonra fəlsəfə doktoru və elmlər doktoru dissertasiyalarının müdafiəsi üzrə dissertasiya şuralarının təqdim etdiyi vəsatət əsasında bu Əsasnamə ilə müəyyən edilmiş qaydada Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyası (bundan sonra Komissiya) tərəfindən verilir. Dövlət sirlinə aid olan dissertasiyalara baxılması zamanı bu Əsasnamənin tətbiq edilməsi qaydaları Komissiya tərəfindən müəyyən edilir.
- 3.** Dosent və professor elmi adları mülkiyyət formasından asılı olmayaraq elmi (elmi-tədqiqat, elmi-istehsalat) müəssisələrin (birliklərin, təşkilatların) və ali təhsil müəssisələrinin elmi şuralarının təqdimatı əsasında bu Əsasnamə ilə müəyyən edilmiş qaydada Komissiya tərəfindən verilir.
- 4.** Fəlsəfə doktorlarına və elmlər doktorlarına qanunvericiliklə müəyyən edilmiş nümunədə diplomlar, dosent və professorlara isə attestatlar verilir.

MÜŞAHİDƏ TƏDQIQAT METODU KİMİ

Pedaqoji – psixoloji tədqiqatların təşkilində ən çox istifadə olunan və geniş yayılmış metod müşahidə metodudur. Müşahidə bizi əhatə edən varlığın uzun müddət ərzində məqsədə yönəlmiş, planlı şəkildə qavranılmasıdır. Müşahidə bizi əhatə edən varlığı dərk etmə mənbəyi olmaqla fikrimizə təkan verir. Adi seyretmədən fərqli olaraq müşahidə məqsədli, planlaşdırılmış bir proses olduğundan dərk etmə prosesinin təminatçısı rolunu oynayır. Müşahidə zamanı şagird əşya və hadisə üzərində fikri fəaliyyət göstərir, hadisənin müəyyən cəhətini fərqləndirir, onları bir-biri ilə əlaqələndirir. Müşahidə ətraf aləm haqqında əldə olunmuş nəticə və ümumiləşdirmələrin həqiqiliyini praktikada yoxlamağa imkan verir.

Ədəbiyyatda müşahidənin müxtəlif təriflərinə rast gəlmək mümkündür. Ensiklopediya lüğətində yazılmışdır: “Müşahidə hiss orqanlarının köməyi ilə varlığın məqsədyönlü, plana uyğun şəkildə və hər şeydən əvvəl, az-çox uzunmüddətli qavranılmasının, xarici aləmin dərk olunmasının ən vacib qaydalarından biridir.” Fəlsəfi ensiklopedik lüğətdə müşahidə “Fəaliyyətin vəzifələri ilə şərtlənən niyyətli və məqsədyönlü qavrayış” adlanır. Fəlsəfi baxımdan bu metod idrakın başlanğıcında durur .

Y.R.Talıbov, Ə.Ə.Ağayev, İ.N.İsayev, A.İ.Eminovun “Pedaqogika” kitabında problemə elmi cəhətdən düzgün yanaşılmışdır: “Bu metod təlim və tərbiyə hadisələrini planlı şəkildə qavramaqdır. Müşahidəni uzun və qısa müddətə aparmaq olar. Müşahidə əvvəlcədən planlaşdırılır, nəyi, necə və nə üçün müşahidə etmək müəyyənləşdirilir. Müşahidə zamanı tədqiqatçı fakt və hadisələri sonradan ümumiləşdirir.

Paşayev Ə.X., Rüstəmov F.A. “Pedaqogika” dərs vəsaitində müşahidəyə nisbətən geniş yer vermişlər. Onlar müşahidənin müşahidə olunan hadisə ilə bağlı düzgün nəticə çıxarmağa imkan verməsindən söz açır və onun aşağıdakı mərhələlərindən ibarət olduğunu qeyd edirlər.

“– müşahidələrin məqsəd və vəzifələrinin müəyyən edilməsi (müşahidə nə üçün aparılır);

– tədqiqat obyektinə daha az təsir edən və zəruri informasiyalar toplamağa imkan verən müşahidə qaydasının seçilməsi (necə müşahidə etmək);

– müşahidə edilən obyektiv qeydiyyat qaydalarının seçilməsi (qeydiyyatı necə aparmaq);

– alınan məlumatın təhlil və ümumiləşdirilməsi (hansı nəticə alınıb)” .

H.Ə. Əlizadə “Sosial pedaqogikanın aktual məsələləri” adlı kitabında sosial pedaqogikada müşahidənin xüsusi yerindən söz açır, bu prosesdə hadisənin baş verdiyi şəraitin dəyişməsinə qeyd edir. O, sosioloq R.Quliyevin “Sosiologiya” əsərindəki

aşağıdakı fikirlə razılaşıır: “Qarşıya qoyduğu konkret məqsədlə əlaqədar olan faktları toplayır, onları təhlil edir, müəyyən nəticələr çıxarır, imkan daxilində qanunauyğunluqlar müəyyənləşdirilir.”

Adi müşahidələrdən fərqli olaraq elmi müşahidə çox çətin olmaqla obyektiv nəticə almaq üçün müxtəlif şəraitdə uzunmüddətli, müntəzəm iş aparmağı tələb edir. V.İ.Zaqvyazinski elmi müşahidənin adi müşahidədən fərqi belə şərh edir:

1. Məqsədyönlülük. O, yalnız seçilmiş obyekt üzərində müşahidənin istiqamətliliyinin üstünlüyü ilə deyil, həm də onların təsvirinin müəyyən pedaqoji konsepsiyası aləminə keçirilməsi, onun anlaşılın terminoloji sistemi ilə bağlıdır. Müşahidəçi əşyanın tarixi, inkişafı və strukturu haqqında müəyyən təsəvvürə malikdir. Bu müşahidənin yalnız qavranılanın sadəcə qeydə alınması deyil, əksinə zəruri olan seçmə vasitəsi, müşahidə aparının başa düşdüyü şəkildə ilkin şərh qaydası kimi aparılmasına imkan verir.

2. Təhlil xarakterikliyi. Müşahidəçi ümumi mənzərədən artıq müşahidənin gedişində təhlil olunacaq, qiymətləndiriləcək və izah ediləcək ayrı-ayrı cəhətləri, elementləri, əlaqələri ayırır.

3. Komplekslilik. Bu əlamət pedaqoji bütövlüyü, tamlığı xarakterindən irəli gəlir və baxış dairəsindən onun heç bir mühüm cəhətini və ya əlaqələrini buraxmamağı tələb edir.

4. Sistemətlilik. Bu əlamət müşahidə olunanın bir dəfə “şəklini çəkməklə” məhdudlaşmamağı, az-çox davamlı müşahidə əsasında statistik davamlı əlaqələri və münasibətləri, müəyyən dövr ərzində müşahidə olunanlarda baş verən dəyişiklikləri, inkişafı aşkara çıxarmağı tələb edir.”

L.İ.Novikova, A.T.Kurakin müşahidə zamanı aşağıdakıları nəzərə almağı məsləhət görür:

- a) müşahidə olunan pedaqoji prosesin baş verdiyi şərait, ümumi yol;
- b) müəllimin fəaliyyəti, onun metod və priyomları, şagirdlərə təsir qaydaları, müəllimin şagirdlərə münasibəti;
- c) şagirdlərin fəaliyyəti, əməli, hərəkəti, ətraf şəraitə, işə, bir-birinə münasibəti, müəllimin işlətdiyi metod və priyomlara reaksiya.

Professor Y.Ş.Kərimovun fikrincə, bunlardan əlavə aşağıdakıların da nəzərə alınması vacib və faydalıdır:

- a) şagirdlərin yaşı (sinif), materialın məzmunu, xarakteri;
- b) müəllimin nəzəri hazırlığı, şagirdlərin müəllimə münasibəti;
- c) şagirdlərin müstəqil fəaliyyətə meyli .

Pedaqoji tədqiqatlarda müşahidə metodunun müxtəlif növlərindən istifadə olunur. Bəzi halda tədqiqatçı müşahidə apararı qrupun üzvü olur, bəzilərinde isə kənarıdan müşahidə aparır. Müşahidə açıq və gizli, geniş və məhdud, sistematik və epizodik ola bilər. Geniş (və ya bütöv) müşahidə adətən obyektı tam əhatə edir. Bu zaman müşahidəçi müvafiq qanunauyğunluğu çıxarmaq üçün daha çox məktəbi, sinfi, şagirdi əhatə etməli olur. Məhdud müşahidə bir növ seçmə xarakter daşıyır. Məsələn, şagirdlərin idrak fəaliyyətinin müşahidəsi. Sistematik müşahidə uzunmüddətli müşahidədir. O, xeyli müddət davam edir. Epizodik müşahidə dövrü xarakter daşıyır və ona nisbətən az vaxt sərf olunur. Bəzi hallarda müşahidə metodu baş vermiş müəyyən bir hadisənin, öyrəniləcək təlim-tərbiyə məsələsinin səbəbini aşkar etmək üçün (şagirdin dərslə hazır gəlməməsinin, ev tapşırığını həll etməməsinin, sinifdə nizam-intizamın pozulması və s. səbəbini öyrənmək üçün) əlverişli olur. Ona görə də müşahidə metodundan istifadə olunur.

DİSSERTASIYA MÖVZUSUNUN SEÇİLMƏSİ

Magistr dissertasiyası–magistratura tələbəsinin, yaxud deyə bilərik magistranın müstəqil elmi-tədqiqat işinin gərgin yaradıcı axtarışlarının məhsuludur.

Magistraturada təhsil-tərbiyə fəaliyyətinin son təqdimatıdır, mütəxəssisə « *həyat vəsiqəsi*» verən, ona magistr elmi dərəcəsi verən mürəkkəb pedaqoji prosesdir. Dissertasiya işi magistranın bakalavr pilləsində yerinə yetirdiyi buraxılış işi və ya elmi-tədqiqat işlərinin davamı olduqda daha səmərəli nəticələr alınır. Magistrant müstəqil olaraq elmi-tədqiqat işləri aparır, mövzu ilə bağlı ədəbiyyatı öyrənir, qeydlər aparır, keçdiyi pedaqoji təcrübələrin, elmi-tədqiqat təcrübələrinin təhlilini, ümumiləşməsini aparır, pedaqoji müşahidələr və pedaqoji müsahibələr keçirir, tədris müəssisələrində tədqiqat işi ilə bağlı pedaqoji eksperimentlər qoyur, elmi-pedaqoji mətbuatda məqalələr çap etdirir, magistr elmi konfranslarında, tələbə elmi cəmiyyətlərində məruzələrlə, tezislərlə çıxışlar edir.

Dissertasiya işinin uğurla hazırlanmasına magistranın müəyyən pedaqoji biliklərə malik olması, pedaqoji praktikada, elmi-tədqiqat təcrübəsində iştirak etməsi, ali məktəbin təlim-tərbiyə işlərində fəal iştirakı, tədqiqatçılıq qabiliyyəti, yaradıcılıq bacarıqları, referat, sərbəst iş yazması, kompleks biliklərə, geniş dünyagörüşə sahib olması, Tələbə Elmi Cəmiyyətinin işində iştirakı və ən başlıcası isə sərbəst şəkildə buraxılış işi yazmaq təcrübəsinə malik olması kimi amillər ciddi təsir göstərir.

Məlumdur ki, dissertasiya işi birdən-birə meydana gəlmir. Dissertasiya işini yazana qədər magistrant müəyyən hazırlıq mərhələləri keçməli olur. Magistranın kitab və ilk mənbələr üzərində işi, plan yazması, konspekt, icmal tutması, tezis hazırlaması, yaradıcılıq işi, referat, kurs işi, elmi dərnlərdə məşğul olması, elmi seminarlar və konfranslarda, müsabiqələrdə, sərgilərdə, elmi klublarda iştirakı, internet mərkəzində elmi fəaliyyəti, pedaqoji-psixoloji və metodik araşdırmalarda iştirakı, layihələr hazırlaması, treninlər və s. magistrantı magistraturada təhsilinin yekunu olan dissertasiya işinin müdafiəsinə qədər iddiacının mütəxəssis kimi inkişafını təmin edən mərhələlərdir.

Dissertasiya işi magistranın tam müstəqil, yaradıcı iş sisteminin son mərhələsidir. Təhsil müddətindəki aldığı nəzəri biliklərin, təlim-idrak fəaliyyətinin yekunudur, nəticəsidir.

Magistrant yazdığı dissertasiya işinin əsas mahiyyətinin mövzunun aktuallığını, tədqiqatının əsas istiqamətlərini, elmi yeniliyini, nəzəri və praktik əhəmiyyətini əldə etdiyi nəticələri sərbəst və müstəqil olaraq şərh etməyi bacarmalıdır.

Dissertasiya işinin müdafiəsinə hazırlıq uzun müddət sürən gərgin zehni əməyin məhsuludur. Dissertasiya işinin yazılmasında magistrantda bir sıra idrak qabiliyyətləri, tədqiqatçılıq bacarıqları ilə yanaşı, gələcək mütəxəssisə xas olan müsbət əxlaqi keyfiyyətlər də formalaşır, onun bir şəxsiyyət kimi inkişafı təmin edilir. Mövzunun seçilməsi dissertasiyanın uğurla başa çatması üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir. Yaxşı deyirlər – düzgün seçilmiş mövzu işin yarısı deməkdir. Mövzudan aydın olmalıdır ki, burada başlıca olaraq nədən danışılacaqdır.

Magistr dissertasiyasının mövzusu magistrantın təhsil aldığı ali tədris müəssisəsinin ixtisasa müvafiq kafedrası tərəfindən müəyyənləşdirilir. Dissertasiya mövzusunun seçilməsinə magistr hazırlığının ilkin mərhələsində - birinci semestrində başlanılır. Kafedralar magistr dissertasiya işlərinin mövzularını əvvəlcədən müəyyənləşdirməli, onları hər il təzələməli, kafedrada müzakirə etməli və fakultə elmi şurasının təsdiqinə verməlidir. Mövzular müəyyənləşdirilərkən, elmin, təhsilin müasir və perspektiv inkişafı, təhsil qarşısında duran real vəzifələr, təhsil islahatları, dövlətimizin təhsil siyasəti, habelə kafedranın elmi-tədqiqat işlərinin əsas istiqamətləri nəzərə alınmalı və magistrantlar yüksək hazırlıqlı və ixtisaslı elmi rəhbərlərlə təmin edilməlidir. Magistrant mövzu seçməkdə çətinlik çəkərsə fənn müəllimindən və ya ixtisas kafedrasından məsləhət ala bilər. Mövzu seçilərkən onun aktuallığına xüsusi fikir verilməli, həmçinin mövzunun ədəbiyyatda necə əks olunması, tədqiqatçılar tərəfindən işlənmə səviyyəsi də nəzərə alınmalıdır. Yeni tədqiqata başlayan tədqiqatçının işə psixoloji cəhətdən hazırlığı da az əhəmiyyət kəsb etmir. Bir çox magistrantlar mövzunun çətinliyindən hec də qorxmur, işə cəsarətlə başlayır, qarşıya çıxan hər cür çətinliyi aradan qaldırmağa, ciddi tədqiqat işləri aparmağa səy göstərir. Belələri əsl elm aləminə daxil olmaq istəyirlər. Onlar yaxşı başa düşürlər ki, elmə daxil olmaq gərgin yaradıcılıq, tədqiqatçılıq qabiliyyəti dərin bilik, mənbələrdən səmərəli istifadə etmək bacarığı tələb edir. Belə magistrantlar düzgün mövzu seçə bilər, işə həvəslə başlayır, məqsədyönlü çalışır, ədəbiyyatdan yaradıcılıqla istifadə edir və uğurlu nəticələr əldə edirlər.

Mövzu seçilərkən onun konkret, aktual və əhəmiyyətli olmasına fikir verilməlidir. Belə mövzunu daha dərinlən, ətraflı işləmək mümkündür. Mövzunun seçilməsində tədqiqatçı magistrant işləyəcəyi problem üzrə kitabxana kataloquna, ixtisas jurnallarına, dövrü mətbuata nəzər yetirə bilər. Bu mövzuda hansı ədəbiyyat mövcuddur?! Hansı tədqiqatçılar belə bir mövzunu daha əvvəllər işləmişlər və s. Magistrant mövzunun seçilməsində qəti qərara gəldikdən sonra dekanın adına ərizə ilə aşağıdakı formada müraciət edir:

Magisrtatura və aspirantura şöbəsinin dekani _____

_____

_____

magisrtantu

_____

(istisas, qrup)

Ə R İ Z Ə

*Xahiş edirəm mənim adıma aşağıdakı magistr
dissertasiyası mövzusunu təsdiq edəsiniz.*

Mövzu

_____

İmza: _____ *Tarix*

_____

Magistrantların dissertasiya mövzuları rektorun əmri ilə rəsmiləşdirilir. Mövzunu seçmiş magistrant mövzunun mahiyyətini, ideyasını, məqsəd və vəzifələrini özü üçün tam aydın etməlidir. Mövzunun aktuallığı, elmi yeniliyi, praktik əhəmiyyəti, pedaqoji ədəbiyyatda işlənmə səviyyəsi haqqında tədqiqatçı ardıcıl düşünməli, müvafiq çalışmalar aparmalıdır. Bütün bunlar mövzunun tam, aydın dərk olunmasına, dissertasiyanın sistemli işlənməsinə kömək edəcəkdir. Son dövrlərdə, təhsilimizdə gedən islahatlar, yeniliklər, pedaqoji mövzuların da yeniləşməsinə və təkmilləşməsinə səbəb olmuşdur. Təhsil sistemində qloballaşma, Avropa məkanına inteqrasiya, Bolonya təhsil sistemi və digər məsələlər pedaqoji elmin sahəsini, məzmununu, daha da genişləndirmiş, yeni fəal təlim metodları, təlimdə interaktiv metodlar, təhsil islahatları, təhsilin komputerləşdirilməsi, təhsilin humanistləşdirilməsi, demokratikləşdirilməsi, diferensiallaşdırılması kimi problem məsələlər pedaqoji mövzular sırasına daxil olmuşdur.

PEDAQOJİ TƏDQİQAT METODLARININ TƏSNİFATI

<http://kayzen.az/blog/401/pedaqoji-t%C9%99dqiqat-v%C9%99-onun-metodlar%C4%B1.html>

Azərbaycanın görkəmli pedaqoqlarından olan professor Y.Ş.Kərimov pedaqoji tədqiqat metodlarının adətən iki qrupa ayrıldığını göstərir. Sözügedən qruplar belədir: məzmunla bağlı metodlar; formal metodlar. Birinci qrupa pedaqoji hadisə və proseslərin faktlarının öyrənilməsinə xidmət edən metodlar – müşahidə, təcrübi pedaqoji iş, eksperiment, müsahibə, anket sorğusu, məktəb və şagirdlərin fəaliyyətinə dair sənədlərin öyrənilməsi daxildir. Məzmunla bağlı hesab edilən bu metodların köməyi ilə öyrənilən məsələ və proseslə əlaqədar faktlar toplanır, sonra onlar təhlil-tərkib edilir, ümumiləşdirmələr aparılır, elmi cəhətdən əsaslandırılmış nəticələr çıxarılır, təhsil müəssisələrinə təkliflər verilir. Pedaqoji tədqiqat metodlarının formal adlanan ikinci qrupuna konkret pedaqoji hadisələri yüksək səviyyədə mücərrədləşdirən metodlar daxildir. Bu metodlardan istifadə edərkən tədqiqatçı hadisənin məzmununu nəzərə almadan ancaq formasına, gümanına görə bir sıra hadisələr haqqında mühakimə, əqli nəticə irəli sürür. Bu metodlara riyazi metodlar, xüsusilə hadisə və prosesləri kəmiyyətə və kibernetik modelləşdirmə, məntiqi metodlar, nəzəri təhlil və tərkib metodları daxildir. Onların köməyi ilə pedaqogikanın predmetinin müəyyənləşdirilməsi, cəmiyyətin inkişafında tərbiyənin rolu, məktəbin inkişafının proqnozlaşdırılması və s. məsələlər tədqiq edilir. Pedaqoji tədqiqatın metodları dedikdə, müəyyən elmi problemi həll etmək üçün istifadə olunan yol və vasitələrin məcmusu başa düşülür.

Bu metodları şərti olaraq dörd qrupa bölmək olar: *a) empirik tədqiqat metodları; b) nəzəri tədqiqat metodları; v) empirik-nəzəri tədqiqat metodları; q) pedaqoji tədqiqatda riyazi, statistik, sosioloji metodlar.*

Empirik tədqiqat metodları müəyyən faktlar toplamağa xidmət edir. Bu metodlara daxildir: pedaqoji müşahidə, pedaqoji müsahibə, anket sorğusu, pedaqoji konsilium, pedaqoji sənədlərin və fəaliyyət məhsullarının öyrənilməsi metodları.

Pedaqoji müşahidə - pedaqoji prosesi müəyyən məqsədlə və planlı şəkildə izləməkdir. Tədqiqatçı müşahidə zamanı nəyi, nə məqsədlə izləyəcəyini müəyyən edir, müvafiq faktlar toplayır, onları təhlil edib qruplaşdırır və nəticə çıxarır.

Pedaqoji müsahibə - müəyyən pedaqoji hadisənin mahiyyətini, səbəblərini, başvermə şəraitini aşkara çıxarmaq məqsədi ilə aparılan sual-cavab metodudur. Müsahibəyə hazırlıq zamanı onun nə məqsədlə, kimlərlə (müəllim, valideyn, məktəb işçiləri və ya şagirdlərlə), hansı suallar əsasında aparılacağı müəyyənləşdirilir.

Müsahibə prosesində alınan cavablar dəqiq qeyd olunmalı (və ya lentə yazılmalı), sonra isə ciddi təhlil olunmalıdır.

Anket sorğusu - bu və ya digər pedaqoji məsələ (problem) barədə müəllim, şagird və ya valideynlərin mövqeyini, rəyini öyrənmək, hər hansı pedaqoji hadisənin tipikliyini müəyyən etmək məqsədi ilə aparılan yazılı sorğudur. Anket sorğusunda sualların düzgün seçilməsi və ifadə olunması mühüm şərtidir.

"Pedaqoji konsilium " metodu - bu və ya digər pedaqoji fakt, hadisə və ya konkret şagirdlə bağlı pedaqoji işçilərin (müəllimlərin) kollektiv müzakirəsi, fakt və ya hadisənin qiymətləndirilməsi, çətinliklərin araşdırılması və optimal tədbirlərin müəyyən edilməsi metodudur.

Pedaqoji sənədlərin və fəaliyyət məhsullarının öyrənilməsi - tədqiqatda bəzi zəruri faktları toplamağa xidmət edən metodlardır. Məktəb sənədləri (jurnallar, hesabatlar, iş planları, şəxsi işlər və s.), habelə şagirdin fəaliyyət məhsulları (yazı, rəsm, əmək işləri, yaradıcılıq məhsulları və s.) təlim-tərbiyə işlərinin vəziyyəti, təlim müvəffəqiyyəti haqda müəyyən məlumat əldə etməyə imkan verir.

Nəzəri tədqiqat metodları nəzəri mənbələrin öyrənilməsi, təhlili və nəticə çıxarılması məqsədi güdür. Nəzəri tədqiqatlar praktik faktlar səviyyəsində yox, əsasən, pedaqoji anlayışlar səviyyəsində aparılır və pedaqogikanın köklü problemlərinə (məsələn, pedaqoji qanun və prinsiplərin tədqiqi, şəxsiyyətin formalaşması amillərinin öyrənilməsi və s.) həsr olunur. Nəzəri tədqiqat metodlarına daxildir: təhlil və tərkib, induksiya və deduksiya, modelləşdirmə, müqayisəli-tarixi təhlil metodları.

Nəzəri təhlil metodu- pedaqoji hadisələri tərkib hissələrinə bölməyi, başlıca əlaməti, xüsusiyyəti ayırmağı nəzərdə tutur. Təhlil həmişə tərkiblə (sintezlə) ayrı-ayrı hissələrin, əlamətlərin əlaqələndirilməsi, ümumiləşdirilməsi metodu ilə müşayiət olunur, onunla tamamlanır. Təhlil və tərkibin vəhdəti pedaqoji hadisələrin mahiyyətini dərk etməyə, ümumidə xüsusi, xüsusidə isə ümumi cəhəti tapmağa imkan verir.

Pedaqoji tədqiqatlarda çox vaxt induksiya (konkret faktlardan ümumi nəticələr çıxarmaq) və deduksiya (ümumi nəticəni konkret faktlara tətbiq etmək) metodlarına da müraciət olunur.

Modelləşdirmə - müəyyən pedaqoji sistemi xüsusi analoqlar (modellər) yaratmaq yolu ilə təsvir etmək metodudur. Bu metod əyani-obrazlı şəkildə (sxem, çertyoj, sözlə təsvir), öyrənilən pedaqoji prosesi xarakterizə etməyə imkan verir. Bu yolla, məsələn, dərsin quruluşunun, onun müxtəlif tiplərinin, şəxsiyyətin inkişafının səmərəli modelini qurmaq olar.

Müqayisəli-tarixi təhlil metodu müxtəlif tarixi dövrlərdə, dünya təcrübəsində ayrı-ayrı pedaqoji sistemləri müqayisəli şəkildə öyrənməyə, bu əsasda müasir pedaqoji problemlərin həlli yollarını müəyyənləşdirməyə imkan verir.

Pedaqoji tədqiqatda bəzən **empirik-nəzəri metodlar** əlaqəli şəkildə tətbiq olunur. Belə metodlara eksperiment, təcrübi-eksperimental iş, sınaq metodları daxildir.

Pedaqoji eksperiment müəyyən pedaqoji fərziyyəni yoxlamaq metodudur. Onun məqsədi pedaqoji prosesdə səbəb-nəticə əlaqələrini, kəmiyyətlər arasındakı asılılığı öyrənməkdən, yeni forma və metodların səmərəliliyini aşkara çıxarmaqdan və s. ibarət ola bilər. Məqsədinə görə pedaqoji eksperimentin bir neçə növü ayırd edilir: müəyyənədicisi, öyrədici və yoxlayıcı eksperiment. Təşkili formasına görə eksperiment üç cür olur: təbii (adi, təbii şəraitdə keçirilir), laborator (laboratoriya şəraitində keçirilir) və kompleks (həm təbii, həm də laborator şəraitdə keçirilir) eksperiment. Eksperimentin təşkili üçün iki paralel sinif (qrup) götürülür: bunlardan birində iş yeni qaydada təşkil edilir (eksperimental sinif və ya qrup), digərində isə ənənəvi qaydada aparılır (kontrol sinif və ya qrup). Müəyyən müddətdən (1 rüb, 1 il) sonra hər iki sinifdə (qrupda) işin nəticəsi yoxlanılır və bir-biri ilə müqayisə edilir. Eksperiment yaxşı nəticə verərsə, onu bir qədər geniş miqyasda keçirmək lazımdır. Eksperimentin səmərəli nəticə verməsi üçün onu başqa metodlarla (müşahidə, müsahibə, anket sorğusu və s.) əlaqələndirmək mühüm şərtidir. Pedaqoji tədqiqatlarda eksperiment metodu ilə yanaşı təcrübi-eksperimental iş, sınaq metodları da tətbiq olunur. Bu zaman müəyyən plan üzrə təcrübə işləri aparılır, onların səmərəliliyi öyrənilir.

Pedaqoji tədqiqatlarda yeri gəldikcə **riyazi-statistik və sosioloji metodlara** da müraciət olunur. Riyazi-statistik metodlar tədqiqatın nəticələrini kəmiyyət baxımından təhlil etməyə imkan verir. Sosioloji metodlar pedaqogikanın sosial məsələlərinin (təlim-tərbiyə işinə ailə və mühitin təsiri, kollektiv və fərdin münasibətləri, peşə seçmə və s.) həllində geniş tətbiq olunur. Sosioloji metodlara kütləvi sorğular, sosiometrik metodlar (şkala, sosioqramma və s.) daxildir. Pedaqoji tədqiqatda nəzərdən keçirilən metodların kompleks tətbiqi tədqiqatın uğurlu və obyektiv olmasını təmin edən əsas şərtidir.

YENİLİKÇİ NOVATR MÜƏLLİM

Zaman-zaman müəllim haqqında müdrik sözlər, gözəl kəlamlar deyənlər çox olmuşdur. Platon deyirdi: “Müəllimlik hər şeydən əvvəl bir tanrı sənətidir”. Makedoniyalı İsgəndər öz müəllimi Aristotel haqqında demişdir: “Valideynlərim mənə göydən yerə endirdi, müəllimim isə yerdən göyə qaldırdı”. Məhəmməd Peyğəmbər bilik öyrətməyi hər cür ibadətdən üstün sayır, Həzrəti Əli isə mənə bir hərf öyrədənin qulu olmağa hazırım, deyirdi. Nizami Gəncəvi müəllimi günəşə bənzədirdi. L.N.Tolstoya görə öz işini sevən müəllim yaxşı müəllimdir, bununla yanaşı uşaqları və fənnini sevən müəllim əla müəllimdir.

Ulu öndərimiz də müəllimə həmişə yüksək qiymət vermiş, müəllim haqqında gözəl sözlər söyləmişdir. Onun müəllim haqqında dediyi “müəllim yeganə şəxsiyyətdir ki, cəmiyyət özünün gələcəyini- uşaqların tərbiyəsini yalnız ona etibar edir” fikri müəllimə verilmiş ən gözəl tərifdir. Doğrudan da, cəmiyyətin qurucusunu, onu idarə edənləri fəhləni, mühəndisi, baytarı, alimi, həkimi və s. – hər kəsi tərbiyə edən müəllimdir. Ona görə də müəllimlik ən şərəfli, məsuliyyətli, çətin və müqəddəs peşədir.

Müəllim şagirdlərinin yaxın dostu, sirdaşı, qayğıkeşi, düşünəni, onların bu günü və gələcəyi üçün narahat olanı, addımlarını düzgün atmaları naminə yol göstərəni, bələdçisidir. Müəllim təkcə özünün deyil, həm də hər bir şagirdinin taleyini yaşayır-sevinci, kədəri, problemləri ilə birgə. Müəllim yalnız sinifdə olduğu 45 dəqiqəni yox, bütün ömrünü şagirdləri ilə paylaşır. Müəllim gözünün nurunu, qəlbinin odunu, ürəyinin sevgisini, illərinin zəhmətini şagirdlərinə verir.

**Müəllim bağbandır, elə bağban ki,
Hər gül qönçəsində bir ömür yaşar.
Müəllim loğmandır, elə loğman ki,
Səsində, sözündə min bir məlhəm var.**

Müəllim yaradıcı olmalı, keçdiyi hər bir dərsə yeni yazacağı bir əsər kimi baxmalıdır. Müəllim yenilikçi, novator olmalı, haçansa öyrəndiyi bilikləri ilə kifayətlənməməli, daim öz üzərində işləməli, cəmiyyət inkişaf etdikcə özü də inkişaf etməlidir. Əks halda müasir dövrlə ayaqlaşan, savadlı şagirdlər yetişdirmək mümkün deyildir.

Yenilikçi navator müəllim hamını heyran qoyan, yeni əməliyyat işləyib , ideya irəli sürən , mövcud proseslərdə əsaslı dönüş yaradan şəxsdir. Yenilikçi hamya məlum olan didaktik sistemi, metod və priyomları, prinsip və tələbləri , forma və vasitələri dəyişir.

Yenilikçilik müvazinəti, tarazılığı pozduğu üçün yaxşı qarşılanmır. Qabaqcıl təcrübəni öyrəniib,yaymaq mümkün olduğu halda, yeniliyi bəzən yaymaq mümkün olmur. Elə yeniliklər olur ki, onu yalnız müəllifi tətbiq edə bilər. Bəzən özlərini yenilikçi kimi göstərmək xatirinə yenilik ardınca qaçan, fərqiə varmadan hər hansı təcrübəni tətbiq edən müəllim və məktəblər, demək olar ki, heç bir nəticə əldə edə bilmirlər.

Dahi Nəsrəddin Tusi demişdir: “İnsanı kamilliyə çatdırmaq məqsədi güdən sənət dünya sənətlərinin ən şərəflisi olmalıdır”. Bu sənət elə müəllimlik sənəti, müəllimlik peşəsidir.

ELMİ DƏRƏCƏ VƏ ELMİ ADLARIN YARANMA TARİXİ

Elmi dərəcələr və adlar ali təhsil müəssisəsində mütəxəssisin təlim – tərbiyə prosesində rolunun , elmi kvalifikasiyasının rəsmi surətdə müəyyənləşdirilməsi , elmi dərəcələrin və elmi adların verilməsindən ibarət attestasiyası formasıdır.

Elmi dərəcələrin verilməsi ilk universitetlərin yaranması ilə bağlı olmuşdur.

XII əsrdə ilk “hüquq doktoru” dərəcəsi Boloniya universitetində, “təbabət doktoru” dərəcəsi isə İtaliyadakı Salern İnstitutunda müəyyənləşdirilmişdir. XIII əsrdə Paris Universitetində “ilahiyyat doktoru” dərəcəsi müəyyənləşdirildi. Meydana gəlidiyi ilk dövrlərdə “doktor” bir – birinə yaxın mənada işlədilir və bir – birini əvəz edirdi. Doktor dərəcəsini almazdan öncə “lisenziat” dərəcəsi alınmalıydı. Buna nail olmaq üçün iddiaçı imtahan verməli və yazı işi təqdim etməliydi . “Magistr-bakalavr” ixtisas üzrə imtahandan müvəffəqiyyətlə çıxmış adamlara verilir.

“Magistr”-“doktor” dərəcələrinin ierarxik sistemi XV-XVII əsrlərdə formalaşdı, universitetlərin nizamnaməsində özünə status qazandı.

XVI-XVII əsrlərə İtaliya və Almaniya universitetlərində dissertantlara elmi rəhbərlik praktikası yarandı. Elmi rəhbər ancaq elmlər doktorları ola bilərdi.

XVII əsrdə ilk çap olunmuş dissertasiya işləri meydana gəldi.

XIX əsrdə elmi dərəcələrin verilməsinə qanunvericiliklə dövlət orqanları nəzarət etməyə başladı.

“Elmlər doktoru” ən yüksək dərəcədir. Bir sıra xarici ölkələrdə doktor elmi dərəcəsi dəqiq ixtisaslaşmanı əks etdirmir: “fəlsəfə doktoru” dərəcəsi humanitar və təbiət elmləri üzrə müvafiq mütəxəssislərə verilir. Böyük Britaniyada və Britaniya sistemindən istifadə edən bir sıra digər ölkələrin universitetlərində “fəlsəfə doktoru” dərəcəsi fəlsəfə fakultəsi tərəfindən humanitar sahə mütəxəssislərinə verilir. Təbiət elmləri üzrə mütəxəssislərə isə “elmlər doktoru” dərəcəsi verilir.

1935-ci ildə Almaniya “elmlər doktoru” dərəcəsi ilə yanaşı , “universitet doktoru” vəzifəsini tutmağa imkan verən dərəcə-“doktor habilitatus” müəyyənləşdirildi.

Yaponiyada “magistr” dərəcəsi bütün elmlər üçün müəyyənləşdirilmişdir.

Finlandiya, Yunanıstan, İspaniya, Portuqaliya, Meksika və Ekvadorda “magistr” dərəcəsi əvəzinə “lisenziat” dərəcəsi təqdim edilir.

Rusiyada elmi dərəcələr XIX əsdə təstiqlənildi.

1844-cü ildə “Elmi dərəcələrin verilməsi haqqında Əsasnamə” ilə “magistr” dərəcəsinin verilməsi 22 ixtisas üzrə müəyyənləşdirildi.

1863-cü ildən başlayaraq universitet nizamnaməsi Elmi Şuraya dissertasiya müdafiə etmədən görkəmli alimlərə “fəxri doktor” adı və imtahansız “magistr” dərəcəsi vermək hüququnu təsdiqlədi.

1884-cü ildə fakültələr xüsusi hallarda magistr dissertasiyası üçün “doktor” adı vermək hüququ qazandı.

1917-ci il oktyabr çevrilişindən sonra Rusiyada elmi dərəcələrin verilməsində müəyyən dəyişikliklər edildi. 134-cü ilin yanvarında, daha sonra isə 137-ci ildə “elmlər namizədi” və “elmlər doktoru” kimi elmi dərəcələrin verilməsinin yeni qaydaları müəyyənləşdirildi, namizədlik minimumları və dissertasiya müdafiəsi qaydaları dəyişdirildi.

1934-cü ildə keçmiş SSRİ məkanında Ümumittifaq Ali Attestasiya Komissiyası fəaliyyətə başladı.

1992-ci ildən elmi dərəcələr və elmi adlar xüsusi ixtisaslaşmış dissertasiya şuralarında verilməyə başlandı.

İlk dəfə olaraq ali məktəbdə professor statusu XVI əsrdə Oksford universiteti tərəfindən müəyyənləşdirilib.

“Dosent” adı ən aşağı elmi dərəcəsi olan şəxslərə verilirdi.

1755-ci ildə Moskva universiteti yarandıqdan sonra “professor” adı özünə daha möhkəm status qazandı. SSRİ-də ali məktəb müəllimlərinə və elmi işçilərə dərəcələr pedaqoji və elmi fəaliyyətləri əsasında verilirdi. İyirminci illərdən ali məktəblərdə “professor”, “dosent”, və “assistent” dərəcələri, elmi müəssələrdə isə “böyük elmi işçi”, “kiçik elmi işçi” adları özünə yer tapdı.

Rusiya Federasiyasında 1994-cü ildə AAK-ın qərarı ilə ixtisas üzrə “professor” adı verilir.

1995-ci ildən başlayaraq “kafedranın professoru” və “kafedranın dosenti” elmi adları Rusiya Federasiyasının dövlət komitəsi tərəfindən ali təhsil müəssisələrinin elmi – pedaqoji işçilərinə verilir.

“Kafedranın professoru” elmi adı - dərəcəsi olan, mühazirə oxuyan, tədris-metodik və elmi əsərləri olan, aspirant və dissertantların elmi işlərinə rəhbərlik edən və elmlər doktoru dərəcəsi olan şəxslərə verilir.

“Kafedranın dosenti” elmi adı – mühazirə oxuyan, elmi – metodik və elmi əsərləri olan elmlər namizədinə verilir.

PEDAQOJİ EKSPERİMENT

Pedaqoji eksperiment pedaqoji tədqiqat prosesində öyrənilən hadisənin effektivini müqayisəli şəkildə, sübutedici yolla aşkara çıxaran, düzgün, dəqiq, mötəbər nəticəyə gəlməyə imkan verən xüsusi növ empirik metoddur. Pedaqoji eksperiment tədqiqatın məqsədinə uyğun olaraq yeni şərait yaratmaq yolu ilə pedaqoji hadisəyə fəal təsir göstərir. Eksperiment təlim-tərbiyə prosesinin gedişində planlaşdırılmış şəkildə məqsədyönlü dəyişikliklər aparmağa, pedaqoji faktorların təsiri ilə xüsusi yaradılmış ictimai-tərbiyəvi mühitdə şəxsiyyətin tərbiyəsinin bu və ya digər cəhətini öyrənməyə imkan verir. Eksperimentin gedişində hadisələri daha əlverişli şəkildə öyrənmək üçün süni yolla məqsədyönlü dəyişmək, yaxud yenidən yaratmaq mümkün olur. Beləliklə, hadisə prosesə nəzarət edilən və idarə olunan şəraitdə öyrənilir.

Pedaqoji eksperiment planlaşdırılarkən aşağıdakılar nəzərə alınmalıdır: 1) eksperimentin məqsədi; 2) eksperimentin həcmi; 3) eksperimentdə iştirak edən şəxslərin xarakteristikası; 4) eksperiment üçün istifadə olunan materialın təsviri; 5) eksperimentin keçirilmə metodikası; 6) eksperimentin keçirilmə yeri və vaxtı; 7) eksperimentin nəticələrinə təsir göstərə biləcək əlavə dəyişənlərin təsviri; 8) eksperimentin gedişi üzərində müşahidənin təsviri; 9) eksperimentin nəticələrinin təsviri; 10) eksperimentin yekunlaşdırılması qaydası.

Eksperiment vaxta görə qısamüddətli və uzunmüddətli ola bilər. Nəzəri cəhətdən qısamüddətli eksperiment laborator şəraitdə bir-iki saat ərzində reallaşdırıldığı halda, didaktik eksperiment uzunmüddətli olur. Pedaqoji eksperimentlər yerinə yetirdiyi vəzifələrə görə üç növə ayrılır: müəyyənləşdirici (diaqnostik), öyrədici, yoxlayıcı.

Müəyyənləşdirici, öyrədici və yoxlayıcı (kontrol) eksperimentin hər biri ümumi eksperimentin bir mərhələsi olmaqla biri digəri üçün zəmin rolunu oynayır, biri digərini tamamlayır. Bunların hər birinə nəzər salaq.

Müəyyənləşdirici eksperiment. Bu eksperimenti təşkilədiçi eksperiment də adlandırırlar. Pedaqoji-psixoloji tədqiqatlarda müəyyənədiçi eksperiment xüsusi mərhələ kimi yüksək qiymətləndirilir. Müəyyənədiçi eksperimentdə tədqiqatçı yalnız araşdırılan pedaqoji sistemin vəziyyətini öyrənir, faktların əlaqəsini, hadisələr arasındakı asılılıqları müəyyənləşdirir. Pedaqoji tədqiqatın başlanğıcı, ilk pilləsi məhz müəyyənədiçi eksperimentdir. Bu prosesdə təlim-tərbiyənin mövcud sistemi yoxlanır, pedaqoji-psixoloji, diaqnostika, aparılır.

Öyrədici eksperiment. Öyrədici eksperiment adından məlum olduğu kimi, eksperimental siniflərin şagirdlərinə tədqiqatçının hazırladığı yeni sistemi, yeni materialı, qaydanı, fəaliyyət növünü öyrətməyi nəzərdə tutur. Bu zaman şagirdlərin

şəxsi keyfiyyətlərinin yaxşılaşdırılması, formalaşdırılması üzrə iş gedir. Ona görə də formalaşdırıcı eksperiment hesab olunur. Öyrədici eksperiment yaradıcı, yaxud kökündən dəyişən də adlandırıla bilər. Bu zaman yeni təlim sistemi eksperimental yolla sınaqdan keçirilir. Bu sistem eksperimentin fərziyyəsinə müvafiq şəkildə qurulur. Öyrətmək təlim təcrübəsi olduğundan onu təcrübi-eksperimental iş də adlandırmaq mümkündür. Bu təcrübi-eksperimental iş daha təkmil pedaqoji prosesin modeli ola bilər. Bunun sayəsində tərbiyə və təlimin ən yüksək effektinə nail olmaq mümkündür. V.V.Krayevski çox doğru qeyd etmişdir ki, sözün ciddi mənasında eksperiment idraki tədbirdir.

Öyrədici eksperimentin metodikası əvvəlcədən işlənir. Nələrin hansı ardıcılıqla təqdim olunacağı, necə öyrədiləcəyi müəyyənləşdirilir. Eksperimentator metodikanı eksperimental siniflərin müəllimlərinə çatdırır. O, öyrədici eksperimentə başlamazdan əvvəl müəllimlərlə treninq keçirir. Treninq bir daha müəllimlərin səviyyəsini, eksperimental tədqiqata həvəsi və bacarığı eksperimentə qoyulan ideya, fərziyyə, yeni sistemin xarakteri, əvvəlkindən fərqi, üstünlüyü, onun təcrübədə müvəffəqiyyətlə sınaqdan keçirilməsi üçün nəzərdə tutulmuş çalışmaların növləri, məzmunu haqqında məlumat verir. Həmin çalışmalar da sistemin tətbiqi prosesində lazım olacaq əyani vəsait, didaktik materiallar, testlər, şagirdlərin uğurlarının öyrənilməsi və ona nəzarətlə bağlı məsələlər açıqlanır, lakin işin gedişində bir neçə sinifdə müşahidə zamanı müəyyən situasiyada qarşıya çıxan çətinliklər, yeni ideyalar metodikada (iş sistemində) müəyyən dəyişikliklərin, korreklərin aparılmasını diktə edə bilər. Eksperimentator belə faktları qeydə almalı və bütün siniflərə göstəriş verməlidir.

Müəllimlər eksperimentin gedişində ideyanı, sistemi dəyişmədən situasiyanı, çalışmanı azacıq dəyişməklə işi davam etdirə bilərlər. Bəzən şagirdlərin fəaliyyəti nədə isə müəyyən dəyişikliyin aparılmasını diktə edə bilər. Belə dəyişikliklər müqayisəli fikir söyləməyə, nəticə çıxarmağa imkan verir. Beləliklə, eksperimentator müəllimlərə eyni çalışmalar sistemini yerinə yetirməyi təklif edir və müxtəlif hazırlıqlı qruplarda öyrədilmə prosesində qarşıya çıxan fərqləri nəzərə almağı tapşırır. Eksperimentatorun təqdim etdiyi metodika əsasında yerli şəraiti, imkanları nəzərə almaqla hər bir müəllim öz metodikasını hazırlaya bilər.

Eksperimentator və müəllim öyrətdiyi yeni sistemin necə qavranılması üzərində müntəzəm müşahidə aparmalı, müvafiq şəraitin yaranmasına nail olmalı, əvvəlkindən (adət etdiyindən) fərqli olaraq hansı halların yarandığını izləməli, təlimin keyfiyyətinin necə yüksəldiyinə inanmalıdır.

Bəzən eksperiment mürəkkəb problem üzrə qoyulduqda sistemin iki-üç variantı sınaqdan keçirilə bilər. Tədqiqatçı onların içərisindən daha az vaxt, vəsait, qüvvə

itirməklə alınan ən yaxşı nəticəni seçməklə sistemin optimallaşdırılmasını təmin edir. Seçilmiş variantı hazırlığı bərabər səviyyəli siniflərdə tətbiq etməklə üstünlüyünü bir daha sübut edir.

Yoxlayıcı eksperiment. Eksperimental tədqiqatın nəticələrinin obyektivliyi onun necə yoxlanmasından da asılı olur. Eksperimental tədqiqatın nəticələri qiymətləndirilərkən didaktik prosesin komponentləri – müəllim, şagird, dərslik, dərs vəsaiti, didaktik material, iş şəraiti və s. nəzərə alınmalıdır.

Yoxlayıcı eksperiment ayrı-ayrı faktların alınması və ya dəqiqləşdirilməsi üçün zəruri olan güman və fərziyyənin yoxlanması məqsədini daşıyır.

Yoxlayıcı eksperimentdən sonra eyni xarakterli dəqiqləşdirici eksperimentin aparılması da vacibdir. Belə təkrar eksperiment zamanı ideya və fərziyyə yeni şəraitdə yoxlanır. Əvvəlki və təkrar yoxlayıcı eksperimentlərin nəticələrinin müqayisəsi fərziyyənin doğruluğu haqqında dəqiq və etibarlı fikir irəli sürməyə imkan verir. Eksperimentin birinci mərhələsində – müəyyənedici eksperiment zamanı bərabər səviyyəli eksperimental və kontrol siniflərin hamısında sorğu eyni suallar əsasında aparılır. Onların hamısına eyni mətn üzrə yazı, eyni məsələ və misallar, eyni çalışmalar və s. verilir. Eksperimentdə dəqiq ölçmə və riyazi aparatdan bir vasitə kimi istifadə olunur. Didaktik tədqiqatların göstəricilərinin etibarlılığı şagirdlərin tam və aydın xarakteristikaları ilə bağlıdır. Bu gün uşaq pedaqoji proseslərin mərkəzində durur. Ona görə də sinfin xarakteristikasını tərtib etmək lazımdır. Şagirdlərin inkişafının hərtərəfli ölçülməsi üçün etibarlı standart ekspertiza metodikası işlənilməlidir.

Didaktik eksperimentin (didaktik eksperimentdən fərqli olaraq metodik eksperiment bilavasitə tədris fənni sisteminə daxil olmaqla frontal xarakter daşıyır, didaktik eksperiment bəzən laborator eksperimentlə məhdudlaşır) ən faydalı növlərindən biri çarpaz eksperimentdir. Mümkün olan amillərin eksperimentə təsirini aradan qaldırmaq və alınan nəticənin tam obyektivliyini təmin etmək məqsədilə çarpaz (çarpazlaşan) eksperiment tətbiq olunur: paralel siniflərdə (məktəblərdə) tətbiq olunan iş tərzinin yerləri dəyişdirilir və eksperiment davam etdirilir. Y.Ş.Kərimov yazır ki, çarpaz eksperimentin yüksək obyektivliyini təmin etmək üçün onu bəzən bir sinifdə, bir dərs ərzində aparmaq məsləhət görülür. Bu zaman müəllim sinfi iki qrupa ayırır, yaxud eyni partada əyləşənlərin biri (bir sıra) eksperimental, digəri (o biri sırası) kontrol hesab olunur. Belə eksperimentdə şagirdlərə bütün materiallar yazılı verilir. Müəllim heç bir qrupa izahat vermir. Bununla da müəllimin pedaqoji ustalığının, əhval-ruhiyyəsinin təsirinin qarşısı alınır .

TƏHSİL QANUNUNDA MAGİSTR DƏRƏCƏLƏRİNİN VERİLMƏSİ

“Magistr” sözü latın mənşəli söz olub, “müəllim”, “mürəbbi”, “rəhbər” mənalarını ifadə edir. Qədim Romada “magistr” dərəcəsi mühüm vəzifə səlahiyyətləri olan şəxslərə verilirdi. Bizans imperatorluğunda isə bu ad yüksək məmur rütbəsi ti-tuluna müvafiq idi. “Magistr” məfhumu “ustad” adının sinonimi, öz işinin mahir bilicisi, ustası kimi də qəbul edilir. Musiqi termini olan “maestro” sözü də “magistr” sözündən meydana gəlmiş, musiqi sa-həsinin bilicisi kimi başa düşülür.

Magistratura təhsili ixtisaslaşma üzrə hər hansı ixtisas sahəsinin elmi-tədqiqat və ya peşəkar məqsədlər üçün daha dərinədən öyrənilməsini nəzərdə tutur və məzunlara peşəkar fəaliyyətlə, elmi tədqiqat və elmi-pedaqoji işlərlə məşğul olmaq hüququ verir. Magistratura təhsilinin məzmunu, təşkili və “magistr” dərəcələrinin verilməsi qaydaları müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir.

Magistratura elmi-pedaqoji kadr potensialı, maddi-texniki bazası və təhsil infrastrukturunu kifayət qədər yüksək olan ali təhsil müəssisələrində yaradılır.

Magistratura əsasən aşağıdakı vəzifələri həyata keçirir:

1. Magistratura ali təhsil strukturunda ikinci pillə olaraq ali təhsilin elitar formasından kütləvi və ümumi formaya keçidini təmin edir.
2. Ali təhsilin adekvat, məqsədyönlü, optimal, səmərəli, çevik olmasını təmin edir.
3. “Uzunmüddətli təhsil”, “Ömürboyu təhsil”, “Fasiləsiz təhsil paradıqmasını reallaşdırır.
4. Varislik prinsipini, yeniləşmə, təkmilləşmə funksiyasını, tədrisin elmi xarakterdə qurulmasını, elmi tədqiqatçılıq, yaradıcılıq və əməkqabilliyinin vəhdətini təmin edir.
5. “Geniş məkanda tanınma”, “Şəffaflıq”, “Rəqabət aparmaq və rəqabətə dözümlülük” kimi funksiyaları yerinə yetirir.
6. Transparentlik (fr. transparent, hərfi mənası – şəffaf) funksiyasının, ağılların, imiclərin, imkanların rəqabətə dözümlülüyünü təmin edən strategiyaların modernləşdirilməsini təmin edir.
7. Rasional -selektiv (lat. selectio – seçmə, seliqo – seçirəm) funksiyanı yerinə yetirir, tələbələrin qəbulunun, seçib- seçilməsi müyəssərliyini təmin edir.
8. Doktorluq dərəcəsinə qədərki səviyyənin təmin edilməsi funksiyasını yerinə yetirir və daha yüksək dərəcə olan doktorluq elmi dərəcəsinə çatmaq üçün imkan və şərait yaradır.

9. Varislik və inkişafın vəhdətini, ali təhsilin akademik və bazar iqtisadiyyatı xarakteristikalarının vəhdətini, klassik dəyərlərə uyğunluğu, dinamik dəyişikliklərə açıq olmasını təmin edir.

10. Yüksək intellektə, yüksək mədəniyyət və əxlaqa, yüksək elmi-tədqiqatçılıq qabiliyyətinə, dərin bilik və geniş elmi dünyagörüşə malik peşəkar mütəxəssislər yetişdirir.

Magistratura elmi-pedaqoji kadr potensialı, maddi-texniki bazası və təhsil infrastrukturunu kifayət qədər yüksək olan ali təhsil müəssisələrində yaradılır.

Tibb təhsil proqramlarına və dövlət təhsil standartlarına uyğun olaraq, əsas təhsilə və rezidenturaya həkim-mütəxəssis ali peşə ixtisas dərəcələri verilir. Rezidentura təhsilinin məzmunu və təşkili qaydalarını müvafiq icra hakimiyyəti orqanı müəyyənləşdirir.

Xüsusi qabiliyyət tələb edən və öz xüsusiyyətləri ilə fərqlənən mədəniyyət, musiqi, incəsənət, idman, memarlıq, dizayn və bu kimi digər sahələr üzrə magistr hazırlığı yalnız nəzəri hazırlıq və tədqiqat tələb edən sahələr üzrə həyata keçirilir.

Magistratura təhsili ixtisaslaşma üzrə hər hansı ixtisas sahəsinin elmi-tədqiqat və ya peşəkar məqsədlər üçün daha dərindən öyrənilməsinə nəzərdə tutur və məzunlara peşəkar fəaliyyətlə, elmi tədqiqat və elmi-pedaqoji işlərlə məşğul olmaq hüququ verir. Magistratura təhsilinin məzmunu, təşkili və "magistr" dərəcələrinin verilməsi qaydaları müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir.

Magistraturada fənnlərin dərindən ixtisaslaşması aparılır, magistrantlarda elmi araşdırma bacarığı və vərdisləri formalaşdırılır.

Magistraturanı başa vuran şəxslər İxtisaslaşdırılmış Dissertasiya Şurasının qərarı ilə «magistr» dərəcəsi alırlar. Magistr dərəcəli mütəxəssislər ali məktəbin bakalavr pilləsində, elmi-tədqiqat mərkəzlərində, habelə orta məktəblərdə fəaliyyətlərini təşkil edə bilirlər.

Magistr dərəcəsi verilərkən xüsusi elmi hazırlıq bacarığı və konkret elmi nəticə nümayiş etdirmiş məzunlar doktoranturada müvafiq imtahanlar verdikdən sonra elmi iş - dissertasiya üzərində çalışa bilirlər. Doktoranturanı başa vurub İxtisaslaşdırılmış Dissertasiya Şurasında fəlsəfə doktoru dissertasiyası müdafiə etmiş şəxslər «Fəlsəfə doktoru» (ixtisas göstərilməklə) elmi dərəcəsinə alır. Elmi dərəcəsi olan şəxslər, xüsusilə elmlər doktorları ixtisasa uyğun olaraq təhsilin magistratura pilləsində elmi, pedaqoji fəaliyyət göstərə bilirlər.

Magistrant təhsilini başa vurarkən İxtisaslaşdırılmış Dissertasiya Şurasının qarşısında yazıb tamamladığı dissertasiyanı müdafiə edir.

Magistr dissertasiyası – magistratura tələbəsinin, yaxud magistrantın müstəqil elmi-tədqiqat işinin, gərgin yaradıcı axtarışlarının məhsuludur. Magistraturada təhsil-tərbiyə fəaliyyətinin son təqdimatıdır, mütəxəssisə «həyat vəsiqəsi» verən, ona magistr elmi dərəcəsi verən mürəkkəb pedaqoji prosesdir. **Dissertasiya latınca “dissertatio” sözündən olub, mənası müzakirə etmək, tədqiq etmək deməkdir.**

Magistr dissertasiyası işinin icrası və müdafiəsi magistranta təhsil illəri ərzində qazandığı bilikləri sistemləşdirməyə, möhkəmləndirməyə, ixtisas üzrə nəzəri biliklərini və praktik bacarıqlarını daha da genişləndirməyə, konkret elmi-pedaqoji, texniki, iqtisadi, istehsal və digər məsələləri həll etməyə imkan verir, onlarda müstəqilliyi, yaradıcılığı inkişaf etdirir, elmi tədqiqat metodlarından istifadə etmək və eksperiment qoymaq qabiliyyətini aşılayır.

Magistr dissertasiyası sırf müstəqil elmi-tədqiqat xarakteri daşısa da bu əsas etibarilə tədris-tədqiqat işlərinə aid olur. Yəni magistr dissertasiyası magistraturanın tədris proqramı ilə sıx bağlı olur. Belə elmi tədqiqat işinin yazılmasında əlbəttə, magistrantdan böyük elmi yenilikləri, elmi problemləri həll etməsini, kəşflər, ixtiralar etməsini gözləmək də olmaz. ***Magistr dissertasiyasının yazılmasında əsas məqsəd magistrantın müstəqil elmi-tədqiqat işləri aparması, müstəqil elmi axtarışlar etməsi, elmi problemlərə peşəkarcasına yanaşması və onun həlli yollarını öyrənməkdir.***

Magistrant yazdığı dissertasiya işinin əsas mahiyyətini, mövzunun aktuallığını, tədqiqatının əsas istiqamətlərini, elmi yeniliyini, nəzəri və praktik əhəmiyyətini əldə etdiyi nəticələri sərbəst və müstəqil olaraq şərh etməyi bacarmalıdır.

Dissertasiya işinin müdafiəsinə hazırlıq uzun müddət sürən gərgin zehni əməyin məhsuludur. Dissertasiya işinin yazılmasında magistrantda bir sıra idrak qabiliyyətləri, tədqiqatçılıq bacarıqları ilə yanaşı, gələcək mütəxəssisə xas olan müsbət əxlaqi keyfiyyətlər də formalaşır, onun bir şəxsiyyət kimi inkişafı təmin edilir.

Ədəbiyyat

1. *Abbasova A. N, Əlizadə N. Ə. Pedagogika, Bakı, 2000*
2. *Mehrabov A. O, Kərimov Y. Ş, Təhsil sahəsində tədqiqatların əsas istiqamətləri (2009-2013-cü illər), Bakı, 2009*
3. *Mehrabov Abdulla, Azərbaycan təhsilinin müasir problemləri, Bakı, Mütərcim, 2007*
4. *Nəsirov V. H., Məmmədov Ə. B., Elmi idrakın metod və formaları, Bakı, Maarif, 1980*
5. *Kərimov Y. Ş., Pedaqoji tədqiqat metodları (dərs vəsaiti), Bakı, 2009*

Referat sifarişli 055 799 43 99